

Kirjahistoriaa Suomessa

Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla. Toim. Cecilia af Forselles & Tuija Laine. SKS:n kirjaston julkaisuja 20, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008. 190 s.

■ Kirjahistoriallinen tutkimus on viime aikoina kehittänyt monitieteelliseksi alaksi, joka käsillä olevan teoksen tekijöiden mukaan ”lähestyy kysymyksenasetteluiltaan ja aihepiiriltään usein oppi- sosiaali-, kulttuuri-, kirjallisuuden ja viestinnän historiaa”. Määritelmä on katkava mutta epämääräinen. Modernin kirjahistorian voisi yhtä hyvin todeta tutkivan sitä tuotanto- ja kommunikaatioketjua, joka alkaa kirjailijasta ja kirjapainosta ja päättyy kustantajan sekä kirjakauppiiaan kautta ostajaan ja lukijaan.

Suomessa kirjahistoria on perinteisesti ollut erilaisten bibliofiilien (ja jopa bibliopaattien) käsissä. Nämä taas ovat keskittyneet ennen muuta yksittäisten kirjojen ulkoasuun, ikään, harvinaisuusasteeseen ja muihin ulkokirjallisiin ja keräilyharrastukseen liittyviin seikkoihin. Vastaavasti historian tutkimuksen suhde kirjaan kauppatavarana ja kulttuurituotteena on ollut oudon etäinen. Tähänkin kirjaan kirjoittavat Tuija Laine ja Ilkka Mäkinen ovat avanneet latua jo viime vuosituhannella, mutta kunnianhimoinen kirjahistoria tuntuu todella lyöneen läpi vasta 2000-luvun puolella. Lä-

pilyönnistä hyvänä esimerkkinä ovat poikkitieteelliset projektit ja julkaisuhankkeet, joissa historioitsijat ja kirjallisuudentutkijat kartoittavat omista lähtökohdistaan kirjallisen kulttuurin pitkiä linjoja ja rakenteita. Läpilyönnistä todistaa myös *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*.

Suomessa kirjahistoria on joskus saatettu yhdistää vain kaunokirjallisuuteen, kirjailijoihin ja kustantajiin. Tätä kirjallisuusinstituution ylätasoa on tutkittu suhteellisen paljon, sillä kirjailijat ja kustantajat ovat jättäneet jälkeensä hyllymetreittäin aineistoa, josta on helppo ammentaa ja kirjoittaa. Ongelmat alkavat vasta kun katsetta suunnataan alemmaksi ja ryhdytään tutkimaan lukutaidon ja kirjallisen kulttuurin leviämisen kaltaisia monimutkaisia ja koko väestöä koskeneita ilmiöitä.

Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla on artikkelikoelma, jossa suomalaiset kirjahistorioitsijat yrittävät saada otteen tästä kirjallisuusinstituution alatasosta. Kaikkia kirjoittajia yhdistää kysymys siitä minkälaista kirjallisuutta 1700-luvun kaupungeissa luettiin ja mitä nämä teokset merkitsivät lukijoilleen. Yhdistävänä tekijänä toimii myös SKS:n kotisivuilta löytyvä Henrik-tietokanta, jonka sisältämiä perukirja- ja kirjahuutokauppaluettelaita kaikki kirjoittajat ovat tavalla tai toisella käyttäneet tutkimuksissaan. Tietokannan nimi tekee kunniaa kirjastonhoitaja Henrik Grönroosille, joka omisti elämänsä vanhojen kirjojen jäljittämiseen perukirjoista ja huutokauppaluetteista.

Perukirjat ja huutokauppaluettelot antavat yleiskuvan kirjojen levinneisyydestä ja omistajakunnasta, mutta ovat lähteinä myös ongelmallisia ja epäluotettavia. Tämän tunnustaa myös teoksen aloittava Jessica Parland-von Essen, jonka artikkeli toimii johdantona artikkeleita yhdistäville teemoille. Teos jakaantuu karkeasti ottaen kahtia. Parland-von Essen, Tuija Laine ja Jyrki Hakapää tutkivat kirjaa ennen muuta esineenä, jota ostettiin, myytiin, säilytettiin hyllyssä ja epäilemättä joskus myös luettiin. Teoksessa inventoidaan yksityiskohtaisesti etenkin varakkaamman kaupunkiporvariston ja säätyläistöjen hyllyjä ja tehdään monia mielenkiintoisia huomioita. Tärkeimmäksi yksittäiseksi uudeksi tutkimustiedoksi näyttää nousevan Viaporin linnoitussaaren ja sen upseereiden merkitys valtakunnan itäisen osan ehkä tärkeimpänä kirjakeskuksena. Viaporin upseerit harrastivat monia sellaisia maallisen kirjallisuuden lajeja, jota ei juuri löydy yliopistokaupunki Turusta eikä etenään maaseutupappiloista. Pappiloiden kirjalikoimat näyttävät perukirjojen perusteella olleen selvästi myös kaupunkiporvariston koteja suppeampia ja rajoituneempia.

Viaporin merkitystä korostavat myös Minna Ahokas, Cecilia af Forselles ja Ilkka Mäkinen, joiden näkökulma kirjakulttuuriin on edellisiä laajempi. Ahokkaan ja Mäkisen mukaan uudet valistusaatteet, mutta myös kaikkein rohkein ranskalainen ”klandestiinikirjallisuus” ja erotiikka sekä pornografia levisivät Suomeen

Viaporin eikä Turun kautta. Eroottisen kirjallisuuden leviäminen laajempiin lukijapiireihin jää tosin epäselväksi, sillä perukirjoihin tämän tyyppistä kirjallisuutta ei haluttu sisällyttää. Kirjoittajat esittelevät myös sellaisia kirjallisuuden lajeja, jotka olivat 1700-luvulla jopa keskeisen tärkeitä, mutta on myöhemmin rajattu kirjallisuushistorioiden ulkopuolelle.

Tästä hyvä esimerkki on Cecilia af Forsellesin esittämä matkakirjallisuus, joka näyttää laajentaneen aikakauden sivistyneistön tajuntaa jopa enemmän kuin pappien tai valistusfilosofien paljon puhutut traktaatit. 1700-luvun kirjallisuushistorian tärkeimpiä ja levinneimpiä teoksia olikin Pehr Kalmin kuvaus Amerikan matkastaan vuosina 1748–51. Kalmin *En resa till norra Amerika* on niitä äärimmäisen harvoja ”suomalaisia” teoksia, jotka tunnetaan myös kansainvälisesti ja josta otetaan edelleen uusintapainoksia.

Artikkelit todistavat myös 1700-luvun suomalaiskaupunkien kirjallisuusinstituution lähes täydellisestä epäsuomalaisuudesta ja yleiseurooppalaisuudesta. Suomalaisten kustantajien ja kirjailijoiden hengentuotteet ovat aikakauden hyllyissä joko marginaalisessa tai olemattomassa asemassa. Ruotsi, ranska, saksa ja latina olivat 1700-luvun kaupunkien kirjakieliä ja ruotsinmaalaiset kustantajat sekä kirjakauppiat hallitsivat suomalaisten rannikkokaupunkien kirjamarkkinointa. Suomalaista kirjallisuusintituutiota ei vielä 1800-luvullaakaan voi tarkastella vain kotimaisten kirjakauppojen, kus-

tantajien tai kirjailijoiden kautta. Ilkka Mäkisen eräässä toisessa yhteydessä esittämän arvion mukaan Suomi oli kirjakulttuurin osalta pitkään ”Itä-Ruotsia”. Arvioon yhtyy myös Jyrki Hakapää, jonka mielestä suomalaiset kirjakaupat eivät 1800-luvun puoliväliin saakka olleet suomalaisia vaan ”eurooppalaisen kirja- ja painokulttuurin etäpisteitä”.

Kai Häggman